

BUDİST UYGUR METİNLERİNDE *MANDAL KILMAK* TÖRENİ ÜZERİNE

Hacer TOKYÜREK*

ÖZ

Budist Uygur metinleri dinî metinler olduğu için bu metinler pek çok anlamsal değer ifade eder. Eski Uygur metinlerinde *mandal*, *mandal kılmak* diye bir ifade bulunmaktadır. Sanskritçe kökenli olan *maṇḍala* kelimesi, Mahāyāna Budizm’inde ve Tantrik Budizm’de önemli bir yere sahiptir. Büyüsel ve simgesel bir anlam ifade eden *maṇḍala*, Budizm’de insan fizyolojisinin oluşumu, şehir, kent ve sarayların inşası ve evrenin oluşumuyla bağlantılıdır. Burada incelenen *maṇḍala* ise evrenin oluşumuyla birlikte giriş/geçiş de simgeler. *Maṇḍala*, düz çizgilerden oluşmuş kare dış çerçeve, ortak merkezli daireler ve stilize nilüfer yapraklarından oluşan bir düzenlemeden oluşur. *Maṇḍala*nın dört yöne açılan dört kapısı ve bu kapıları koruyan dört de muhafızı vardır. *Maṇḍala*nın ortasında hayat ağacını ifade eden bir sopa bulunur, sopanın yanından geçen bir de su yer alır. Böylece kozmik dünyanın yaratılması tamamlanmış olur. Kişi burada Buddha ve Bodhisattvalara çeşitli kurbanlar sunar ve daha sonra şifalı otlarla kaynatılan su ile yıkanır. Böylece kirli olarak girmiş olduğu *maṇḍala* diyagramından temiz olarak çıkar. *Maṇḍala* tüm kirlerden kurtulmayı ve tertemiz hayata yeniden başlamayı ifade eder. Bu tamamıyla giriş/geçiş törenidir.

Anahtar Kelimeler: Eski Uygurca, Budizm, maṇḍala, giriş/geçiş

ON *MANDAL KILMAK* RITE IN BUDDHIST UYGHUR TEXTS

ABSTRACT

Since Buddhist Uyghur texts are religious texts, these texts express many semantic values. There is an expression of *mandal*, *mandal kılmak* in the Old Uyghur texts. The *maṇḍala* word, which originated in Sanskrit, has an important place in Mahāyāna Buddhism and Tantric Buddhism. *Maṇḍala*, which has a magical and symbolic meaning, is related to the formation of human physiology in Buddhism, the construction of cities, towns, palaces and the formation of the universe. The *Maṇḍala* which examined in this is also symbolized entrance/transition as well as formation of the universe. *Maṇḍala* consists of a square outer frame made of straight lines, concentric circles, and an arrangement of stylized lotus leaves. *Maṇḍala* have four gates that are opened in four directions and four guards who guarded the gates. In the middle of the *Maṇḍala* is a stick that expresses the tree of life, and there is also water passing next to stick. Thus the creation of the cosmic world is completed. The person offers various sacrifices for Buddha and Bodhisattvas in here and then washed with water which boiled with medicinal herbs. So it exits cleanly from the *Maṇḍala* diagram that you have entered as dirty. *Maṇḍala* means to get rid of all the dirt and to start again the immaculate life. This is an entrance/transition ceremony.

Keywords: Old Uyghur, Buddhism, maṇḍala, entrance/transition

* Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, htokyurek@hotmail.com, hacertokyurek@erciyes.edu.tr, Shanghai International Studies University, School of Asian and African Studies, Department of Turkish, Shanghai/CHINA.

Giriş

Görünürde her dinin kendine has sembolleri ve uygulamaları olduğu düşünülür. Fakat dinler karşılaştırmalı olarak ele alındığında görülür ki bu dinlerin pek çok sembol ve uygulamaları aslında ortaktır. Bu sembol ve uygulamalardan biri de *maṅḍala*'dır. *Maṅḍala* Tibet ya da Tantrik Budizm'inde önemli bir yer edinmekle birlikte Mahāyāna Budizm'inde de önemlidir. *Maṅḍala*nın kökeni hakkında tam bir bilgi bulunmazken onun Tibet dini Bon dinine mi ait yoksa Budizm'e mi ait olduğu konusunda çeşitli tartışmalar bulunmaktadır (Martin 1994: 4-5). Bununla birlikte Zimmer kuzey Budist geleneğindeki yani Mahāyāna Budizm'indeki *maṅḍala* düşüncesini Hindu düşüncesine bağlar (Zimmer 2004: 164). Burada bu tartışmalara taraf olunmayacaktır. Çünkü bilinmektedir ki hiçbir mit ve rit sadece bir millete ait değildir, mitler ve ritler insanlığın ortak mirasıdır. Çünkü aynı değirmende öğütülen insanlık aynı düşünceler etrafında şekillenmişlerdir. Evrensel ve yerel dinler incelendiğinde bu konu belki daha iyi anlaşılacaktır.¹ Budist Uygur metinleri incelendiğinde *maṅḍala*nın hem Tantrik Budist metinlerinde hem de Mahāyāna Budist metinlerinde bulunduğu görülmektedir.

Skr. *maṅḍala*, Çin. 曼荼羅 *màntúluó*, 曼怛羅 *màn dá luó*, 曼特羅 *màn tè luó*, 曼陀羅 *màntuóluó* 'daire, küre, tekerlek halkası; dairesel şekil ya da şema'; sihirsel daire; aydınlanma yeri ya da noktası, Buddha ya da Bodhisattvaların yerleştiği kare sunaklar' (Soothill-Hodous 1937: 352b) anlamındadır. Budizmdeki *maṅḍalalar* birer kutsal yerler olmakla birlikte sihirsel anlam da ifade eder. Bununla birlikte burada sunak tanımı önemli bir ayrıntıdır. Çünkü sunak ve tapınaklar geleneksel kanunlara göre inşa edilirler ve bu kutsal mekânlar ilk örneği haber veren ilk vahiy üzerine kurulmuşlardır (Eliade 2005: 439). Vedic kurban sunaklarının inşa edilmesi dünyanın da tekrar inşa edilmesini ifade eder. Böylece bu sunaklar yani *maṅḍalalar* makrokozmolojiyi oluştururlar. Aynı anlayış Tantrik okullarda uygulanan *maṅḍala*nın inşasında da ortaya çıkar. Bu, bir kare içinde çizilen ve ortak merkezli olabilen bir daire dizisidir. Bu diyagramın içinde, zeminde renkli bir çizgi veya renkli toz dizisi ile şekillenmiş değişik Tantrik tanrıların resimleri bulunur. *Maṅḍala*, Budist düşünceye göre bir giriş/geçiş törenidir (Eliade 2005: 440). Genel olarak incelendiğinde Budizm'de *maṅḍala* terimi ya da *maṅḍala* oluşumu üç farklı alanda, üç farklı yerde kullanılmaktadır. Birincisi insan fizyolojisinin oluşumuyla ilgilidir ve insanın fizyolojisini meydana getiren tüm olgular *maṅḍala* ile açıklanır (Martin 1994). İkincisi ise ülkelerin, şehir ve kasabaların kurulumuyla ilgilidir ve yine tüm şehri oluşturan olgular *maṅḍala* ile bağlantılıdır (Xu 2004). Üçüncüsü ve bu makalede konu edinilecek olan ise evrenin ya da dünyanın yaratılmasıyla birlikte doğum ve ölümü yani giriş/geçişini ifade eder. Budist uygulamada aşağıda ayrıntılı olarak ele alınacak olan bu uygulama dinî bir törendir, rittir.

Bu makalede giriş/geçişini ifade eden *maṅḍala* konusu ele alınacaktır ve bu *maṅḍala* Mahāyāna Budizminin önemli eserlerinden olan *Altun Yaruk*'ta geçmektedir. Başka bir makalede de insan fizyolojisiyle ilgili *maṅḍala* incelenecektir.

Bu bağlamda *Altun Yaruk* 7. kitabında geçen *maṅḍala* uygulamasını buraya bir bütün olarak almakta fayda vardır. Buna göre;

ötrü antada basa ahlak yerte satgaksız arıg orunta ud mayakın suvap sekiz çikin turki <törtgil> mandal kılsun mandal içinte tütsüg hua çeçekler saçıp altun

¹ Ayrıntılı bilgi için bk. Eliade 2005.

kümüş idişlerde tolu mir sütte ulatı tatıgıg közüñü ook kılıç birle tükel urzun mandalñıñ tört kapıgında kişi turgurzun yana tört oglank(ı)yalarıg uz tonandurup étip yaratıp birer burnaçda suv tutdurup tört buluñda olgurtsun pra küsetri aşsun kara küñi köyürsün oyun üni üzülmezün mandal otırasında oy kazıp bir ulug çopun kömüp üzesinte suv akguluk yazı ban ıgaç urup ol ıgaç üzesinte ol sokmış otug suv birle kayıñturup ursun bo bo étiglerig kılı tüketdükke ötrü simbagu d(a)r(a)nı tize arıg suv yok bir otuz kata arvap törtđin yınak saçsun (Çetin 2012: 424-445; Kaya 1994: 476-477²³⁻¹⁻²⁰); anta basa suvka kirgü suv yok arıtgu d(a)r(a)nısı bo erür... bo d(a)r(a)n üze ot birle kayıñturmış isig suvug yüz sekiz kata arvap çopunta kodup törtđin yınak bınavır tartıp anta kên tēmin ol suv içinte kirip arıtı yunsun kaçan yuna tükedükde ol yunmış suvug mandal içinteki aş içgü birle suvta töksün kaçan yunmışta kên yañı arıg ton keğip mandaltın ünüp bir arıg ev içinte kirip ulug y(a)rlıkançuçı köñülüg yügerü kılıp ayıgdın tıdılp edgüte yaratinguka köni onaru süzük köñül turgursun ötrü ol tözünlerniñ kutı buyanı asılğay yana kim kayu kişi uzun iglep ne yme em kılıp öñeđmeser ötrü bo nom erđinig okıtıp bo yunguluk törug kılıp yunsun arıtınsun igi agrıgı kētegy adası tuğası tarıkgay (Çetin 2012: 448-449; 451-470; Kaya 1994: 477²³⁻²⁴-478²¹) “Sonra ıssız bir yerde (ve) sakin bir ortamda sıgır gübresiyle (yeri) sıvayarak sekiz kol boyunda dört köşeli bir alan (mañđala) oluştursun. Alan içine güzel kokulu çiçekleri saçsın, altın ve gümüş kāseleri bal (ve) sütle doldursun. Ayrıca ayna, ok ve kılıcı (bunları) bütünüyle yerleştirsın. Alanın dört kapısında (birer) kişi durdursun. Ayrıca dört genç erkeği güzelce donatıp süsleyerek (ellerinde) birer su kabı tutturarak dört tarafa oturtsun. Güneşlikler₂ açsın. Tütsüler yaksın. Müzik sesi aralıksız bulunsun. Mañđalanın ortasına çukur kazıp büyük bir sopa gömerek üzerine su akacak yassı bir ağaç yerleştiriip bitkileri su ile kaynatarak o ağaç üzerine koysun. Bu işlemleri tamamladıktan sonra simbagu dhārañisini söyleyerek temiz olmayan suya yirmi bir kez büyülü sözler okuyarak (ve dolaşarak) suyu dört yöne döksün... Sonra (ayrıca), girilmemiş suyu arıtma dhārañisi budur... Bu dhārañiden sonra bitki ile kaynamış sıcak suyu yüz sekiz kez büyülü sözler okuyarak sopanın üzerine bıraksın ve dört tarafa perde çeksin. Sonra hemen o suya girerek yıkansın (ve) arınsın. Yıkama (işlemi) bittiğinde bu yıkandığı suyu alan içindeki yiyecek içeceklerle birlikte döksün. Sonra yeni, temiz elbise giyip alandan çıkarak temiz bir eve girsın ve yüce merhametli gönlünü kötülüklerden sıyrarak iyilik üzerine yaratılmışlara dosdoğru, saf duygular beslesin. Böylece o asillerin mutluluğu (ve) sevabı artacaktır. Ayrıca kim, uzun süre hasta olup da bir çare bulunarak iyileş(e)mese bu öğreti mücevherini okutarak bu töreni gerçekleştirerek yıkansın (ve) arınsın. Hastalığu geçer (ve) tehlikeden₂ kurtulur” (Çetin 2012: 183-184).

Mañđala ve Mañđala ile İlgili İfadeler

Giriş/geçişi ifade eden *mañđala* diyagramının şekli şöyledir; 1. Düz çizgilerden oluşmuş kare dış çerçeve; 2. Ortak merkezli daireler ve stilize nilüfer yapraklarından oluşan bir düzenleme; 3. İç içe geçmiş dokuz üçgenin ortak merkezli kompozisyonu. Bu karenin dört bir yöne açılan dört kapısı vardır ve karenin orta merkezi tanrının tahtıdır ve burası müminin yüreğinin de merkezidir. Budist inanışta bu merkezde ilk, ezeli ve ebedî Ādi-Buddha ya da Vairocana oturur. Bu Buddha'nın etrafında dört ana ve dört de ara yön olmak üzere sekiz yön bulunur ve bu yönlere de sekiz Buddha oturtulur ve bu Buddhalar değiştirilmez. Bu da mutlulukluğı simgeler. Böylece kozmik çiçek olan nilüfer çiçeği de resmedilmiş olur. Bu resmin dışında kapı muhafızları,

törens l Őemsiyeler ve başka simgeler de bulunur. Son olarak da yaratılmıŐ evrenin nilüferinin en dış kenarı, altmıŐ dört taĉ yaprağından oluşur (Zimmer 2004: 163-165). Kişi bu *maņđalayı* yapar ve *maņđala* iĉinde ĉeŐitli uygulamalarda bulunur ve böylece geĉmiŐinden arınmıŐ ve yepyeni bir kişi olarak tekrar yeniden doğar.

Uygurca metinden hareketle *maņđala* inŐasındaki ĉeŐitli semboller ve *maņđala* iĉindeki bazı uygulamalar Şu Őekildedir;

ud mayakın ‘sığır gübresi, pisliği’: *arığ orunta ud mayakın suvap* ‘Issız yerde sığır gübresi ile sıvayıp’ (ĉetin 2012: 426-427; Kaya 1994: 477_{1,2}).

Sığır gübresi, Skr. *purıŐa*, Tib. *dri chen*, ĉin. 屎 *shi* olarak tanınlanır. Terim beş *amış*tadan biri olarak gösterilir. Diğer *amış*talar ‘meni, kan, idrar ve et’dir. Bunların tamamı *amış*ta yani ölümsüzlük yiyeceği/iĉeceđi olarak kabul edilir (Buswell-Lopez 2014: 2612). Ayrıca Skr. *pañĉamıř*ta ‘beş ölümsüzlük yemeği’, Tantrik Budizm’de temizliği ve kirliliği dönüŐtüren olarak tanınlanır ve beş ölümsüzlük yiyeceği de ‘dıŐkı, idrar, meni, det kanı, ilik’ olarak gösterilir. Bu beş ölümsüzlük yiyeceği Vairocana, Akşobhya, Amitbha, Ratnasambhava, Amoghasiddhi’yi temsil eder (Buswell-Lopez 2014: 1513). Başka bir kaynakta da bu beş ölümsüzlük yiyeceği/iĉeceđi ‘süt, kesmik (belki yoğurt), yağ, idrar ve gübre’den oluşur (Gubernatis 1872: 47). Sığır gübresi bereketi ve dođurđanlıđı ifade eder. Özellikle cenaze törenlerinden dönerken bir taŐa, ateŐe, ineğin gübresine, tahıla, susama ve suya dokunulmalıdır. Bütün bunlar cesetle bağlantı kuran dođurđanlık sembolleridir (Gubernatis 1872: 49). Sığır gübresinin bereketi simgelemesi miti, Hint mitolojisinde olduğu gibi Pers mitolojisinde de görülür (Gubernatis 1872: 95).

Peki, neden sığır gübresi cesetle bağlantı kurarak bereketi ve dođurđanlıđı ifade eder? Bu cevap verilmesi gereken önemli sorulardan biridir. Burada dikkat ĉekmesi gereken iki önemli nokta vardır. Bunlar; ceset/l ve dođurđanlık yani ölüm ve doğum. Bu konuda Hint mitolojisine bakılmalıdır.

Sığır, boğa ve inek, özellikle Vedik mitolojisinde kozmolojinin oluŐumunu konusunda önemli yere sahiptir. Vedik mitolojide tanrı Indra gök gürültüsünün, ŐimŐeđin ve yağmurun güneŐi olarak gösterilmekle birlikte aynı zamanda bir boğa olarak da resmedilir. Kahraman olan Indra, güneş ya da boğa, canavarlarla, kötü canlılarla mücadele ederek ormanın derinliklerinde ağaca bağlı olan ineği kurtarır (Gubernatis 1872: 12). Ayrıca Indra ve Soma karanlıkta yaŐayan canavarları yenen iki boğa olarak simgelenir (Gubernatis 1872: 19). Bu aĉıklamadan yola ĉıkılarak Indra, güneş yani boğa, kötülüğü ortadan kaldıran kozmik bir simge olarak gösterilir. Ayrıca bilinmektedir ki dünyanın ve zamanın oluşumu l bir ineğin derisinden meydana gelmiŐtir (Gubernatis 1872: 20). Yine Indra’nın akŐam, gece ve sabah olmak üzere ĉ farklı zamanı vardır ve bu ĉ zaman da Trita’nın ĉ atı olarak simgelenir. Trita’nın birinci atı da tanrı Yama’dır (Gubernatis 1872: 23). Tanrı Yama lm tanrısıdır. Böylece burada Şu sonuca varılabilir. Birincisi sığır (boğa, öküz, inek) dünyanın ve zamanın oluşumunda önemli bir yere sahiptir. Ayrıca inek bereketi ya da dođurđanlıđı simgeler (Gubernatis 1872: 47). İkincisi sığır ya da boğa ölümle bağlantılıdır. Trita’nın ĉ atından birinin tanrı Yama yani ölüm tanrısı olması buna iŐarettir. Ayrıca siyah sığır, ölüm tanrısı olan tanrı Yama’nın krallığını simgeler ve cenaze törenlerinde de diriliŐi belirtir (Gubernatis 1872: 48). Buradan hareketle sığır yani boğa ve inek hem bereketi ve doğumu hem de ölümü ifade eder.

Bu noktadan sonra asıl konuya dönmekte fayda vardır. Budist Uygur metninde geçen *maṅḍala* ritinde yapılan ilk eylem *ud mayakın suvap* ‘sığır gübresi ile sıvayıp’ ifadesidir. Çünkü yukarıda yapılan açıklamanın ışığında sığır gübresi ‘doğurganlığı, bereketi ve ölümle bağlantı kurmayı’ ifade eder. Böylece burada yeni bir yaşam şekline yeniden giriş/geçiş yapılmak istenmiştir. Bu yüzden de ilk olarak sığır gübresi ifadesi kullanılmıştır. Budizm’de sığır, boğa ya da inek Hint kültürü kadar önemli değildir. Fakat Budizm’in eski Hint dinlerinin reforma edilmiş şekli olduğu da bilinmektedir. Dolayısıyla burada arkaik bir dinî inanç bulunuyor da denilebilir. Bununla birlikte sığır ya da boğa, karanlığı ortadan kaldıran güneş ile özdeşleştirilmiştir. Buddha da aynı şekilde karanlığı ortadan kaldıran bir güneştir. Fakat Buddha, Budist metinlerde boğa olarak resmedilmez.

sekiz çikin turkı ‘sekiz omuz uzunluğunda’, sekiz orun ‘sekiz yer’, sekiz yapırgaklıg lènhua ‘sekiz yapraklı lotus’: *sekiz çikin turkı* (Çetin 2012: 427; Kaya 1994: 477₂) ‘sekiz omuz uzunluğu’, *mandal üye sekiz orun kılı türtmiş kerçek inça kaltı tegirmi tolun ay teg azu sekiz yapırgaklıg lènhuaka okşatı kılzar* (Zieme 2005: D 16-18) ‘Maṅḍala için sekiz yer yapıp (orayı) kazınması gerek. Eğer (burayı) yuvarlak dolunay gibi ya da sekiz yapraklı lotusa benzetirse.’

Burada sekiz rakamıyla birlikte özellikle de lotus/nilüfer çiçeği önemlidir. Hint mitolojisinde sular dişidir, kozmik nilüfer çiçeği de onların üreme organıdır. Nilüfer çiçeği bu evrenin rahminin kapısı ya da geçidi, onun girişi ya da ağzıdır. Bozulmaz doğaya sahip nilüfer ilk olarak tanrı Brahma’yı doğurmak için açılmıştır (Zimmer 2004: 104-105). Ayrıca Hint kültüründe nilüfer tanrıların oturduğu taht olarak gösterilir ve bu taht da ilahî yaratıcı enerjisi simgeler (Zimmer 2004: 157).

Bununla birlikte lotus/nilüfer çiçeği Budizm’de farklı bir anlam kazanır ve insan kalbiyle birlikte merkezî Güneş-Buddha’yı simgeler. Tibet Budizmi’nde kalbin dört bölümü vardır, merkezle birlikte beş bölüm olarak gösterilir (Evans-Wentz 2000: 121). Bu beş bölümde de aşağıda belirtilecek olan beş Buddha oturur. Yine Garbhadhātu *maṅḍalada* sekiz yapraklı lotus yeri ya da sarayı Budha ve Bodhisattvalarla ilgilidir. Garbhadhātu *maṅḍalanın* merkezinde Vairocana oturur ve *maṅḍalanın* dört ana bölgesinde Buddhalar, dört ara bölgesinde de Bodhisattvalar yer alır. Bunlar şu şekilde *maṅḍalada* yerlerini alırlar. Doğuda Akşobhya, güneyde Ratnasambhava, batıda Amitābha, kuzeyde Amoghasiddhi, güney doğuda Samantabhadra, güney batıda Mañjuśrī, kuzey batıda Avalokiteśvara ve kuzey doğuda Maitreya yer alır (Soothill-Hodous 1937: 111a). Beş dhyānī Buddha olarak adlandırılan bu beş Buddha, Tantrik Tibet Budizmi’nde önemli yere sahiptir. Ölümün gizemini çözdüğü düşünülen Tibet’in Ölüler Kitabı’nda bu beş dhyānī Buddha’nın ayrı bir görevi vardır. O da ara dünyadaki yani *bardo*’daki canlıların kurtuluşunu sağlamaktır. Bu Buddhalar ara dünyada dolaşan canlıların kurtuluşunu sağlayıp yeniden doğum yolunun tutulmasını engellemek için uğraşırlar (Evans-Wentz 2000: 104-126). Dikkat edilirse ara yönlerdeki Bodhisattvalar da canlıların şekil ya da gözüken hayat şeklindeki ıstıraplarından kurtulmaları için uğraşan Bodhisattvalardır. Böylece lotus/nilüfer çiçeğinin tam ortasına bir Buddha’nın, çiçeğin sekiz yaprağına da dört Buddha ve dört Bodhisattva’nın oturması doğum ve ölümün ya da giriş/geçişin önemli simgelerindedir. Evrenin rahmi nilüfer çiçeği, canlıların yeniden doğmasını engellemeye çalışan dört Buddha ve yeniden doğan canlıların şekil dünyasından kurtuluşunu sağlamaya çalışan dört Bodhisattva. Bu

şekilde oluşturulan *maṅḍala* tam bir giriş/geçiş simgesini ifade eder.

törtgil mandal kılmak ‘dört köşeli maṅḍala yapmak’: *törtgil mandal kılsun* (Çetin 2012: 477) ‘dört köşeli maṅḍala yapsın’.

Yukarıda *maṅḍala* sözünün tanımı ‘sihirseldaire; aydınlanma yeri ya da noktası, Buddha ya da Bodhisattvaların yerleştiği kare sunaklar’ (Soothill-Hodous 1937: 352b) olarak belirtilmişti. *Maṅḍala* bir kare içinde çizilen ve ortak merkezli olabilen bir daire dizisidir ve daire ile karenin birlikte olması geleneği de oldukça yaygındır (Eliade 2005: 440-441). Yukarıda belirtilen ‘Buddha ya da Bodhisattvaların kare sunaklar’ ifadesi oldukça önemlidir. Çünkü karenin dört köşesi vardır ve bu dört köşe de Budizm’de ‘gizemli tarikatların kullandığı dünya sunağı’ olarak tanımlanır (Soothill-Hodous 1937: 209a). Sunaklar tanrı veya tanrılara kurban sunmak için yapılan kutsal yerlerdir. Sunağın inşa edilmesi dünyanın yaratılması olarak gösterilir. Bu inşaatta kullanılan harç için toprağa katılan su da ilksel sularla aynı tutulur. Sunağın yan duvarları atmosferi ifade eder. Böylece sunaklar dünyanın yeniden yaratılmasını simgeler (Eliade 2005: 439-440). Ayrıca tapınak ve sunaklar evrenin en merkezinde bulunurlar ve bir *imago mundi* yani dünyanın merkezini oluştururlar (Eliade 2005: 320). Yine yukarıda da belirtildiği üzere merkez tanrının ya da Buddha’nın oturduğu yer olmakla birlikte insanın da kalbini ifade eder.

tütsüg hua çeçekler saçmak ‘tütsü ve çiçekler saçmak’, yaruk yula ‘mum, meşale’: ‘*mandal içinte tütsüg hua çeçekler saçıp* (Çetin 2012: 428-429; Kaya 1994: 477_{3,4}) *Maṅḍala içinde tütsü ve çiçekler saçıp*²; ‘*çından tütsüg köyürüp tapıg udug kılsun* (Kaya 1994: 525_{2,4}) *Candana tütsüsü yakıp tapınsınlar.*’; *altun kümüş bışıg tuç labay özeke kaş taş sırıçğa ıgaçta ulatı bo idişlerte üküş türlüg adruk adruk aş içgüler sukup takı adın edgü yid yıpar hua çeçek arıg yıdılıg yıparlıg suv yaruk yula bo muntag t(a)varlarıg küçi yitmişçe anutup mandal içinte tizip tañıp tapıg udug kılmış kergæk* (Zieme 2005: D 20-25) ‘Altın, gümüş, tunç, kabuk, cam ve ağaçtan (yapılmış kaplardan) başka bu kâselere pek çok yiyecek içecek koyup güzel kokulu çiçek, temiz kokulu su (ve) parlak meşale gibi nesnelere gücü yettiğince hazırlayıp maṅḍala içine dizip saygı göstermesi gerek.’

Kanlı kurbanı yasaklayan Budizm’de en önemli sunu tütsü ve çiçektir. Çin. 香華 *xiānghuá* ‘tütsü ve çiçekler’ Buddha’ya sunulur (Soothill-Hodous 1937: 319). Çiçek ve tütsüler, Esoterik mezheplerin sunaklarında ve onların ayinlerinde Buddha’ya sunulan sunulardandır (Soothill-Hodous 1937: 129b). *çından tütsüg* ‘candana (ağacından yapılmış) tütsü’ Buddha’ya saygı için kullanılmakla birlikte cenaze törenlerinde de kullanıldığı bilinmektedir. Bu konuda bk.→ (Aydm 2011)

Buddha’ya sunu olarak sunulan nilüfer çiçeği de yukarıda da belirtildiği üzere doğum ile ilişkiliyse, tütsü ve çiçek sunumu da ölümü ve doğumu yani giriş/geçiş ifade eder.

Yine BT23’te geçen *yaruk yula* ‘parlak meşale ya da mum’ da dinî törenlerin yanı sıra cenaze törenlerinde de sıklıkla kullanılır. Her ne kadar Hint kültürüyle bağlantılı olmasa da erken Yunanistan’da hem ölümler hem de tahıl toprak kavanozlara konular ve mumlar verimlilik tanrıları olarak yer altı tanrılarına sunulurdu (Eliade

² Çetin bu cümleyi ‘Alan içine güzel kokulu çiçekleri saçsın.’ şeklinde Türkçeye aktarmıştır (Çetin 2012: 183).

2005: 414). Buradan hareketle Buddha'ya sunulan sunular Buddha'ya saygıyı ifade etmekle birlikte, özellikle *maṅḍala* içindeki tütsü, mum, güzel çiçekler gibi sunular ölümle birlikte verimliliği yani doğumu da karşılar. Böylece yeniden giriş/geçiş ortaya çıkar.

altun küküş idişlerde tolu mir süt 'altın, gümüş kâseleri bal (ve) sütle doldurmak': *altun küküş idişlerde tolu mir sütle* (Çetin 2012: 429-430; Kaya 1994: 477_{4,5}) 'Altın, gümüş kâselere bal (ve) süt doldurup'.

Hint kültüründe süt ve bal tanrısal içecekler arasında sayılır (Zimmer 2004: 10) ve ölümsüzlük iksiri ile bir tutulur. Bunun nedeni olarak da belki bal ve sütün inekten gelmesi gösterilebilir. İlginçtir ki Hint kültüründe balın da inekten geldiği düşünülür ve Vedik şiirlerinde bu yüzden ineğe övgü dolu şiirler söylenir. Bal veren Vedaların mükemmel ineği, Tanrılar tarafından sevilen ölümsüzlük yiyeceğini ormanda saklar (Gubernatis 1872: 14). Vedik inanışta süt ve bal güç ve hâkimliği artırmak olarak da gösterilir ve yukarıda da belirtildiği üzere inekler tarafından verilir (Gubernatis 1872: 47). Yine Hint kültüründe ineğin memeleri özellikle süt vermesi nedeniyle bereketi simgeler ve onun memelerindeki sütü engellemeye çalışan canavarlar da tanrılar tarafından öldürülür (Gubernatis 1872: 14). İnekler bazen bulut olarak düşünülür ve bir tanrıya (Indra ya da güneşe) süt damlatırlar (Gubernatis 1872: 16-17) ya da ölümsüzlük içeceği süt, güneş için damlatılır ve güneş de Şafak Tanrıçası'nın ineklerine sütü hazırlar ve dağıtır (Gubernatis 1872: 35). Çünkü inekler Şafak Tanrıçası'nın kızları olarak da kabul edilir (Gubernatis 1872: 28). Genel olarak düşünüldüğünde kozmosun oluşumunda önemli yere sahip olan ineğin ürünleri de tamamıyla tanrısal olarak düşünülür ve bu ürünlerin hastaları tedavi etmekte kullanıldığı gibi ölümsüzlük iksiri olarak görülmesi de önemlidir.

Budizm'de de süt ve bal önemini kaybetmemiştir. Aynı şekilde eski Hint dinlerinde önemli olduğu gibi Budizm'de de önemli olan süt ve bal, beş ölümsüzlük yiyeceği arasında karşımıza çıkar. Genellikle tedavide kullanılan beş ölümsüzlük yiyeceği Skr. *pañcāmṛta* olarak tanımlanır ve bu beş tanrısal yiyecek 'süt, bir bitki, yağ, bal ve şeker'den oluşur. Amitābha Buddha'nın da adı Amṛtarāja olarak gösterilir. Tibet Budizmi'nde kafatası kupasına dönüşen beş *amṛta* ve beş *māmsa* 'et' ruhsal sunu olarak gösterilir. Bu kafatası *maṅḍalada* tanrılara verilir ve bu Tantrik uygulama ve törenlerde önde gelen özelliklerdendir. Başın yukarisından aşağıya karışımı dökmek üstat ya da tanrılardan gelen *amṛta* olarak kabul edilir ve bu karışım önceki olumsuz olayların oluşturduğu üzüntülerin vücuttan uzaklaşmasını sağlar (Buswell-Lopez: 129-130). Bununla birlikte bal yemek Buddha öğretisini emmek (Soothill-Hodous 1937: 318b), dharmā sütü de ruhu besleyen (Soothill-Hodous 1937: 268a) olarak tanımlanır.

Budist Uygur metinlerinde genellikle bal ve süt birlikte kullanılır ve bunların tedavi edici özelliği vurgulanır. *inek yağı süt birle mirli panitli ikeğü* (Kaya 1994: 596_{1,2}) 'İnek yağı ve süt ile bal ve phāṇita ikisi'.

közünjü 'ayna': *közünjü ook kılıç birle tükel urzun* (Çetin 2012: 430-431; Kaya 1994: 477_{5,6}) 'Ayna, ok ve kılıcı (bunları) bütünüyle yerleştiresin.'

Ayna yansımayı ve yansıtmayı ifade eder. Özellikle Tibet Budizm'inde önemli yere sahip olan ayna, ölünün ara dünyada yani *bardo*'da yargılanması esnasında karşısına çıkar. Kişi 'Ben hiç kötülük etmedim.' diye yalan söylediğinde Ölüm Meleği (tanrısı) 'Karmanın aynasına bakalım.' der (Evans-Wentz 2000: 166). Böylece ayna

kişinin yaptığı iyiliği ve kötülüğü yansıtması için önemli bir araç olarak karşımıza çıkar. Bununla birlikte Budizm’de özellikle bilgiyi yansıtması açısından önemlidir. Uygurca *ulug tegirmi közüñü bilge bilig tözlügin* (Tokyürek 2015: 1751-1752; Kaya 1994: 273₆₋₇) ‘büyük yuvarlak ayna bilgeliğinin esası’ Çin. 大圓鏡智 *dàyuán jìng zhì*, Skr. *adarśana-jñāna* ‘büyük yuvarlak ayna bilgeliği’ anlamında olup ālaya-vijñāna’dan türetilmiştir. Bütün nesnelere yansır, toprağa karşılık gelir, Akşobhya ve doğu ile ilişkilendirilir (Soothill-Hodous 1937: 120a; Buswell-Lopez 2014: 2616; Tokyürek 2015: 576). Yine ayna Çin. 天地鏡 *tiāndì jìng* göğün ve yerin aynası (Soothill-Hodous 1937: 144b), Çin. 心鏡 *xīn jìng* ‘doğruyu yansıtırsa temiz tutulması gereken kalp aynası, zihnin aynası (Soothill-Hodous 1937: 152a), Buddha’nın cevabı (Soothill-Hodous 1937: 475a) şeklinde tanımlanır.

Kutsal mekân, bir mikrokozmostur, çünkü doğal yansımayı tekrar meydana getirir, o bütünü yansımasıdır (Eliade 2005: 320). Dolayısıyla ayna da bütünü yansımasını göstermesi açısından kullanılan bir araç olarak gösterilebilir.

ok ‘ok’: *közünü ok kılıç birle tükel urzun* (Çetin 2012: 430-431; Kaya 1994: 477₅₋₆) ‘Ayna, ok ve kılıcı (bunları) bütünüyle yerleştiresin.’

Budizm’de önemli simgesel araçlardan biri de oktur. Ok, Hint kültüründe tanrı Indra’nın silahlarından biridir ve tanrı Indra ok ve mızrak ile düşmanlarının üstesinden gelir (Gubernatis 1872: 14). Yine güneş yani tanrı Indra düşmanlarını öldüren kahraman bir okçu olarak resmedilir (Gubernatis 1872: 28-29). Bununla birlikte Vedik bir anlayışta okla ilgili bir hikâye anlatılır. Bu hikâyeye göre Maya gök kubbede, yeryüzünde ve atmosferde olmak üzere üç kale yapar ve bu kaleleri de büyü ile birleştirir. Bu kale de şeytani kargaşanın merkezidir. Fakat bu kaleyi sadece yoga gücüyle bir ok delebilecek ve bu ok sayesinde kale fethedilebilecektir. Indra da dâhil olmak üzere pek çok savaşçı bu kalenin fethi için uğraşır, fakat sadece tanrı Śiva’nın yayı ve oku bu işi başarır. Böylece büyümlü iblis kalesi düşer ve şeytani kötülük ortadan kalkar. Sonuçta da dünya kötülüğün ağından kurtarılmış olur (Zimmer 2004: 210-212). Budizm’de de bilgi, sağ elde tutulan bir ok olarak resmedilir (Soothill-Hodous 1937: 88a).

Bütün bunlarla birlikte okun mitsel başka anlamları da vardır. ‘Yüksekte olan’, ‘yükselen’ şey, her bir dinî oluşumda aşkınlığın bir evrimidir (Eliade 2005: 150). Genel olarak yükseliş mitleri hemen her dinde vardır ve bu yükseliş mitleri tanrıya ulaşmakla ilgilidir. Örneğin Vedik bir metinde ‘göğe ulaştım, tanrılara ulaştım, ebedî oldum.’ şeklinde bir ifade bulunur (Eliade 2005: 141). Merkez simgesi göksel unsurlardan oluşur ve bu merkez, yarıp geçişin meydana geldiği, bir kozmik bölgeden diğerine geçişin olduğu bir merkezdedir (Eliade 2005: 150). Dolayısıyla ok, kötülüğü yok etmekle birlikte yükselişi, delip geçmeyi, bir kozmostan diğerine geçmeyi de ifade eder. Bu durum giriş/geçiş töreni için önemlidir.

kılıç ‘kılıç’: *közünü ook kılıç birle tükel urzun* (Çetin 2012: 430-431; Kaya 1994: 477₅₋₆) ‘Ayna, ok ve kılıcı (bunları) bütünüyle yerleştiresin.’

Hint kültüründe Kālī’nin sağ elinde tuttuğu kılıç, fiziksel soykırımın ve ruhsal kararlılığın simgesi olarak gösterilir ve bu kılıç bireysel bilincin peçesi olan yanılğı ve cehaleti keser (Eliade 2005: 242). Ayrıca Manda-İblisi katleden tanrıça tasvirinde de tanrıça çeşitli kılıklara giren iblisi ok ve kılıç darbesiyle öldürür (Eliade 2005: 218-219).

Buradan hareketle Budizm’de de kılıç genellikle yanlısamayı ortadan kaldıran bilgi olarak gösterilir. Çin. 利劍 *lì jiàn* ‘keskin kılıç’, Amitābha ve Mañjuśrī’yi gösterir ve kötülüklerin üstesinden gelmeyi ifade eder (Soothill-Hodous 1937: 230b). Yine 法劍 *fǎ jiàn* ‘yanlısamaları kesen Buddha gerçeği kılıcı’ (Soothill-Hodous 1937: 268a) anlamıyla birlikte 智慧劍 *zhì huì jiàn* ‘yeniden doğum zincirini kesen ve ihtirasları ortadan kaldıran bilgi kılıcı’ (Soothill-Hodous 1937: 375a), 業障除 *yè zhàng chú* ‘bilgi kılıcı sayesinde bütün karmik engellerden uzaklaştıran sembol’ (Soothill-Hodous 1937: 404b) olarak tanımlanır. Böylece kılıç, canlının yeniden doğumuna neden olan tüm yanlısamaları, ihtirasları ortadan kaldırır. *Mañḍalada* yer alan kılıç, cehaleti ortadan kaldıran bilgiyi ifade eder.

mandalın dört kapısı ‘mañḍalanın dört kapısı’: *mandalın dört kapısında kişi turgurzun* (Çetin 2012: 432-433; Kaya 1994: 477₇₋₈) ‘*Mañḍalanın dört kapısında (bire) kişi durdursun.*’

Biz biliyoruz ki *mañḍala* dairelerden oluşur, fakat bu daireleri saran bir kare çizgi ya da duvar vardır. Bu kare duvar, şehir surları gibidir ve dairesel çizgilerin tamamını içine alır. Yeni bir yerleşik yerin oluşturulması dünyanın yaratılışını tekrar eder, dört yöne karşılık gelen dört kapı bırakılarak bir daire veya kare biçiminde çit ile çevresi çevrenir. Kasabalar kozmosun taklidi biçiminde dörde bölünür ve onlar evrenin kopyasıdır (Eliade 2005: 442). Aynı şekilde *mañḍala* da birer kozmos yapılarıdır ve evrenin tekrar yaratılışını ifade eder.

Bu dört kapı, Budist metinlerde sıklıkla geçer ve çeşitli anlamları içinde barındırır. Dört kapı Çin. 四門 *sì mén* ‘gerçeği, gerçek dışılığı, her ikisini ve hiç birini’ ifade eder. Ayrıca Esoterik Budizm’de de kabul töreni, gelişme, aydınlanma ve *nirvāṇa* kapısı olarak tanımlanmakla birlikte, doğu, batı, güney ve kuzey gibi dört yönü de ifade eder (Soothill-Hodous 1937: 183a). Bu dört yön Eski Uygurcada *tört bulıṅ* ‘dört taraf’ şeklinde gösterilir ve Çin. 招提 *zhāo tí*, 拓闢提舍 *tà pū tí shě*, Skr. *caturdiśah* ‘uzayın dört yönü’ (Soothill-Hodous 1937: 260b) olarak tanımlanır.

tört oglank(ı)yalı ‘dört oğlanlar ya da dört muhafız’: *tört oglank(ı)yalı uz tonandurup étip yaratıp birer burnaçda suv tutdurup dört bulıṅda olgurtsun* (Çetin 2012: 433-436; Kaya 1994: 477₈₋₁₁) ‘Dört genç erkeği güzelce donatıp süsleyerek (ellerinde) birer su kabı tutturarak dört tarafa oturtsun.’

Tamamıyla dört yönle ilgili olan terim, dünyanın dört yönünün koruyucusunu ifade eder. Çin. 四天下 *sì tiānxià* ‘dünyanın dört koruyucusu ya da kıtası’, 四天上下 *sì tiān àngxià* ‘en üst bölgede dört tanrı krallığının dört cenneti’ olarak tanımlanmaktadır. Aşağıda ise dört kıtanın insanları vardır. 四(大)上王 *sì (dà) shàng wáng* ‘catur-mahārājā ya da lokapālas dört kral Tanrı’ olarak ifade edilirler (Soothill-Hodous 1937: 173b). Bunlar yeryüzünün koruyucusudurlar ve Dharmā ile dünyayı şeytani savaşlardan ve kötülüklerden korurlar (Tokyürek 2011: 391). Aşağıdaki tabloda onların yönleri ve renkleri bulunmaktadır:

Skr.	Çin.	ETü.	Yönler	Renkler
Dhṛtarāṣṭra	持國天 / 持國天王 <i>chí guó tiān/chí guó tiānwáng</i>	<i>dartıraştırı maharanç</i>	Doğu	Beyaz
Virūdhaka	增長天 / 增長天王 <i>zēng cháng tiān/zēng cháng tiānwáng</i>	<i>virudakı maharanç</i>	Güney	Mavi
Virūpākṣa	廣目天 / 廣目天王 <i>guǎng mù tiān/guǎng mù tiānwáng</i>	<i>virupakşı maharanç</i>	Batı	Kırmızı
Dhanada/ Vaiśravaṇa	多聞天 / 多聞天王 <i>duōwéntiān/duōwéntiān wáng</i>	<i>vayşiravanı maharança</i>	Kuzey	Sarı

Uygurca metinde *dört maharançlar orunındaki yértünçü yer suv küzetdeçiler* (Kaya 1994: 509_{9,11}) ‘Dört Mahārāja yerindeki yeri₂ suyu koruyanlar’ şeklinde geçer ve dört yönle birlikte yeryüzünün koruyucularıdır (Tokyürek 2011: 391-392).

Bu tanrılar Sumeru Dağı’nın tepesinde otururlar ve Buddha’nın öğretisini kötülöklere karşı korurlar (Tokyürek 2011: 392-394).

mandal oşrasında oy kazıp bir ulug çopun kömüp üzesinte suv akguluk yazı ban ıgaç urmak ‘Mağalanın ortasına çukur kazıp büyük bir çomak gömerek üzerine su akacak yassı bir ağaç yerleştirmek’: *mandal oşrasında oy kazıp bir ulug çopun kömüp üzesinte suv akguluk yazı ban ıgaç urup* (Çetin 2012: 438-440; Kaya 1994: 477₁₃₋₁₅) ‘Mağalanın ortasına çukur kazıp büyük bir sopa gömerek üzerine su akacak yassı bir ağaç yerleştirip’

Ağaç, pek çok din ve inanç için büyük öneme sahiptir. Özellikle ağaçlar hayat ağacı olarak karşımıza çıkar. Hayat ağacı evrenin ortasındadır ve yeryüzü, gökyüzü ve cehennemi bir araya getirdiği düşünölmö. Bu durum özellikle Altay halklarında (Türklerde) görülür. Hindular da bir direk veya hayat ağacı ile temsil edilen ve evrenin merkezinde bulunan kozmik bir direk inancına sahiptirler (Eliade 2005: 354-355). Ağaç aynı zamanda doğurganlığı ve verimliliği ifade etmekle birlikte sürekli yeniden doğumu da simgeler. Pek çok inançta olduğu gibi Budizm’de de kraliçe Māha-Māya Buddha’yı şāla ağacının altında doğurur (Eliade 2005: 364). Çünkü Hindistan’da özsu ile dolu ağaçlar tanrısal anneliği simgeler, bundan dolayı da bu ağaçlar kadınlar tarafından ziyaret edilip saygı duyulur, aynı zamanda tekrar doğmak isteyen ölü ruhlar tarafından bu ağaçlar aranıp bulunur (Eliade 2005: 333). Böylece ağacın hayat kaynağı olduğu gösterilmiş olur. Eski Uygur metninde geçen *mağalanın* tam ortasına gömölen

direk ya da ağaç parçası da kozmik inancın bir parçası olarak görülmelidir. Örneğin evin direğinin dünyanın eksenine benzetilmesi gök ile yeri birleştirmesi açısından oldukça önemlidir (Eliade 2005: 452). Burada da *maṅḍala*nın eksenine yerleştirilen sopa da muhtemelen yer ile göğün birleşmesini sağlayan bir semboldür.

Budizm’de Buddha cennetin ağacı olarak gösterilir (Soothill-Hodous 1937: 68a). Ayrıca Śakyamuni Buddha, śala ağacının altında mutlak gerçeğe ulaşmıştır. Böylece ağaç, mikrokozmosun merkezi olarak görülmekle birlikte aydınlığa ulaşma yeri olarak da görülmektedir. Hayat ağacı, ölüyü canlandıran, ona tekrar hayat veren hastalıkları iyileştiren, gençliği tekrar veren mucizevî bitkilerin ilk kalıp örneğidir (Eliade 2005: 345).

Bununla birlikte Uygur metninin devamında *suv akguluk* ‘su akıtacak’ ifadesi geçer. Burada su önemlidir ve gerçekten kozmik var olmayı ifade eder. Çünkü hayatın kaynağı sudur ve bütün canlıların var olmasını da bu su sağlar, *amṛta* gibidir ve sonsuzluğun iksiridir (Eliade 2005: 225). Evrenin kaynağı su, kutsal büyü ve tıbbın kaynağıdır, o tedavi eder, hastalıkları iyileştirir, gençleştirir ve sonsuz hayatı sağlar ve mucizevî ağacın yanında akar (Eliade 2005: 231).

Yine Eski Uygurcadaki *birer burnaçda suv tutdurup* ‘birer su kabı tutturup’ ifadesi oldukça ilginçtir. Su kabı ya da su dolu vazo, ebedî hayat suyunu gösteren bir semboldür. Selçuklu mimarisinde de vazodan yükselen hayat ağacı önemli figürlerdendir (Öney 1968: 26).

ot ‘ot’: *ol ıgaç üzesinte ol sokmış otug suv birle kayınturup ursun* (Çetin 2012: 440-442; Kaya 1994: 477₁₅₋₁₇) ‘Bitkileri su ile kaynatarak o ağaç üzerine koysun.’

Hint anlatılarına göre Oshadi Dağı’nda dört bitki bulunmaktadır. Bu bitkilerden birincisi ölüyü diriltir, ikincisi yaradan uzakta okları çeker, üçüncüsü yaraları kapatır, dördüncüsü ise ölüyü hayata kavuşturur. Bununla birlikte bir de ölü bedeninin uzuvlarını tekrar birleştiren başka bir ot vardır (Eliade 2005: 345-346). Görüldüğü gibi bitkilerin tedavi edici gücüyle birlikte ölümleri diriltmesi gibi özelliği de ön plândadır. Hindu geleneğinde bitkiler, genellikle kendilerini tekrar yaratacak ve tekrar gençleştirecek bir güç olarak düşünülmüştür. O yüzden Hindistan’da iyileştirici bitkiler hayatı uzatmakla birlikte insanları cinsel güç bakımından da güçlü kılar ve onlarda ebedilik değil gençleşme önemlidir (Eliade 2005: 348-349). Bitkilerin büyüsel ve tedavi edici gücü, ilk kez Tanrı tarafından toplandığı düşüncesinden kaynaklanır (Eliade 2005: 350). Bu yüzden bitkiler, tedavi edici yönleriyle birlikte dinî törenlerde de kullanılırlar. *Maṅḍala* içerisindeki bitkiler de yine yeni hayata geçiş için önemlidir. Çünkü bitkiler yukarıda da söylendiği üzere her türlü hastalığı tedavi eder ve ölüyü diriltir. Böylece insan yenilenmiş olarak hayata tekrar başlar.

suv içinte kirip artı yunmak ‘suya girerek temizlenip yıkanmak’: *ol suv içinte kirip artı yunsun* (Çetin 2012: 455-456; Kaya 1994: 478₆₋₇) ‘O suya girerek temizlenip yıkansın’.

Yukarıda da belirtildiği üzere su *amṛta* gibidir ve sonsuzluğun iksiridir, uzun hayatı ve yaratıcı enerjyi sağlar, bütün tedavilerin esasıdır. Sular tedavi edicidir ve bütün hastalıkları bizden uzaklaştırır ve tedavi eder (Eliade 2005: 225). Suya dalmak ya da suda yıkanmak ilk şekle dönüşü, büsbütün tekrar yaratılışı, yeniden doğuşu simgeler. Su ile her türlü ilişki yeniden yaratılışı ifade eder, su giriş/geçiş törenlerinde yeniden doğuşu sağlar. Su her türlü hastalığı tedavi eder (Eliade 2005: 226). Evrenin

kaynağı su, kutsal büyü ve tıbbın kaynağıdır, o tedavi eder, hastalıkları iyileştirir, gençleştirir ve sonsuz hayatı sağlar (Eliade 2005: 231). Suyun iyileştirici özelliği hatta kötülüklerden kurtarıcı özelliği için Eski Uygurcadaki *yunguluk törüg kılıp yunsun artınsun igi agrıgı kêtgey* ‘yıkayıp temizlensin, hastalığı gidecektir.’ ifadesi de önemlidir. Böylece tüm *mañdala* uygulamasını yapan kişi son olarak *mañdala* içerisinde yıkayıp temizlenir ve tüm hastalıklarından, tüm kötü geçmişinden, tüm arzu ve ihtiraslarından sıyrılır ve yeniden yeni bir hayata başlar. Bu yüzden de yeni elbiseler giyer. Uygurca *yañı arıg ton keğip* (Çetin 2014: 459-460; Kaya 1994: 478₁₀₋₁₁) ‘yeni temiz bir elbise giyip’ ifadesi de *mañdalanın* son uygulamasıdır. Böylece tertemiz yeni bir başlangıç yapılmış olur.

Sonuç

İnsan fizyolojisi, devlet-şehir-kasaba-saray kurulumu ve son olarak da evrensel yapıyı ve dolayısıyla giriş/geçiş simgeleyen *mañdala* Budizm’de önemli uygulamalardan biridir. Her ne kadar kökeni hakkında tam bir bilgiye sahip olunmasa da *mañdalanın* kaynağı Hint ve Tibet gibi gözükmetedir. Tantrik bir uygulama olan *mañdalada* büyüsel ve simgesel pek çok uygulama vardır ve bunların büyük bir çoğunluğu eski inançlara ait gözükmele birlikte Budizm’de de önemli yer edinmektedir.

Mañdala uygulaması, yerin sığır gübresiyle sıvanmasıyla başlar. Bereketi, doğumu ve ölümü simgeleyen sığır öncelikle evrenin yaratılmasında önemli bir faktördür ve onun gübresi giriş/geçiş için önemlidir. Daha sonra *mañdala* için daire bir merkez ve lotus/nilüfer çiçeğinin yapraklarını simgeleyen sekiz daire çizilir. Burası *mañdalanın* tam merkezidir ve diğer yerlere göre daha yukarıdadır. Merkez ve sekiz yapraklı bu yer nilüfer/lotus çiçeği şeklindedir ve nilüfer çiçeği de Hint kültüründe Brahma’yı doğuran ve ilahi yaratıcı enerjisi simgeleyen olarak tanımlanır. Budizm’de de merkeze bir Buddha, ana yönler dört Buddha, ara yönler de dört Bodhisattva yerleştirilerek dünyanın ya da evrenin oluşumu sağlanmış olur. Nilüfer/lotus çiçeği kare içerisine alınır ve bu kare, dünya sunağını yani dünyanın tekrar yaratılmasını simgeler. *Mañdala* içerisine giren kişi buradaki Buddha ve Bodhisattvalara tütsüler, çiçekler, mumlar sunmalıdır. Bu sunular Buddha ve Bodhisattvalara saygı ve bağlılığı ifade etmekle birlikte yine giriş/geçiş simgeler. Altın gümüş kaplar içindeki bal ve süt, kutsal ineğin ürünleridir ve bunlar ölümsüzlük yiyecekleridir. *Mañdala* uygulaması ya da daha doğrusu Budizmin en büyük amacı insanları yeniden doğumdan kurtarıp nirvānaya ulaştırmaktır. Budizmde sadece Buddha ölümsüzlüğü elde ettiğine göre *mañdala* uygulamasını yapan kişi de ölümsüzlüğü arzulamaktadır. *Mañdala* içerisinde bazı araç gereçler bulunur. Bunlar, iyiliği ve kötülüğü yansıtan ayna, Tanrı’ya ya da Buddha’ya ulaşmayı sağlayan ok, kötülükleri ortadan kaldıran kılıçtır. *Mañdalanın* dünyanın ve evrenin dört yönünü ifade eden dört kapısı ve bu dört kapıyı ya da dört yönü koruyan dört muhafızı bulunur. Bununla birlikte *mañdalanın* tam ortasına hayat ağacını ve dünyanın direğini simgeleyen bir sopa yerleştirilir. Bu sopayı sulayan su da kozmik var olmayı ifade eder. Zaten *mañdala* içerisinde su dolu dört kapla bekleyen görevliler vardır. *Mañdaladaki* ot tedavi ediciliği ve hastalıkların iyileştirilmesini, yıkama da her türlü arınmayı ifade eder. Bütün bu uygulamalardan sonra kişi geçmişteki günahlarından, kötülüklerinden ya da hem fiziksel hem de ruhsal tüm

hastalıklarından kurtulur. Böylece canlı kirli ya da hastalıklı bir şekilde girmiş olduğu *mañđala* dairesine, yapmış olduğu çeşitli uygulamalarla tertemiz çıkabilmekte ve yeni hayatına da tertemiz başlayabilmektedir.

KISALTMALAR

Bk.	Bakınız
BT23	Berlinerturfan Texte
Çin.	Çince
ETü.	Eski Türkçe
Skr.	Sanskritçe

KAYNAKÇA

- AYDIN, Erhan, 2011, “Eski Türk Yazıtlarındaki Çıntan Igaç ‘Sandal Ağacı’ Üzerine”, *Bilig*, S. 56, s. 25-32.
- BUSWELL, Robert E., Donald S.Lopez, 2014, *The Princeton Dictionary of Buddhism*, Princeton University Press, Princeton And Oxford.
- ÇETİN, Engin, 2012, *Altun Yaruk Yedinci Kitap: Berlin Bilimler Akademisindeki Metin Parçaları Karşılaştırmalı Metin*, Çeviri, Açıklamalar, Dizin, Karahan Kitabevi, Adana.
- ELIADE, Mircea, 2005, *Dinler Tarihi, İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi*, Çev. Mustafa ÜNAL, Serhat Kitabevi, Konya.
- EVANS-WENTZ, W.Y., 2000, *The Tibetan Book of the Dead*, Published by Oxford University Press, New York.
- GUBERNATIS, Angelo De, 1872, *Zoological Mythology, Volume I (of 2) or The Legend of Animals*, A Public Domain Book.
- KAYA, Ceval, 1994, *Uygurca Altun Yaruk, Giriş, Metin ve Dizin*, TDK Yayınları, Ankara.
- MARTIN, Dan, 1994, *Maṅḍala Cosmogony, Human Body Good Thought and the Revelation of the Secret Mother Tantras of Bon*, Asiatische Forschungen, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden.
- ÖNEY, Gönül, 1968, “Anadolu Selçuklu Sanatında Hayat Ağacı Motifi”, *Belleten*, c. XXXII, S. 125, Türk Tarih Kurumu, s. 25-50.
- XU, Ping, 2004, “The Mandala as a Cosmic Model: Integrating Temple Architecture within the Tibetan Buddhist Landscape”, *92nd ACSA Annual Meeting*, Miami FL, March 18-21, s. 143-156.
- SOOTHILL, William Edward, Lewis HODOUS, 1937, *A Dictionary of chinese Buddhist Terms with Sanskrit and English Equivalentents and a Sanskrit-Pali Index*, Kegan Paul, Trench, Trubner & Co, London.
- TOKYÜREK, Hacer, 2011, *Eski Uygur Türkçesinde Budizm ve Manihaizm Terimleri*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri.
- TOKYÜREK, Hacer, 2015, *Altun Yaruk Sudur IV. Tegzinç (Karşılaştırmalı Metin Yayını)*, Laçin Yayınevi, Kayseri.
- ZIEME, Peter, 2005, *Magische Texte des uigurischen Buddhismus*, mit 208 Abbildungen auf 97 Tafeln, Brepols, Turnhout.
- ZIMMER, Heinrich, 2004, *Hint Sanatı ve Uygurluğunda Mitler ve Simgeler*, Ed. Joseph CAMPBELL, Çev. Gül ÇAĞALI GÜVEN, Kabalcı Yayınları, İstanbul.

[https://en.wikipedia.org/wiki/Maṇḍala#/media/File:Painted_17th_century_Tibetan_%27Five_Deity_Maṇḍala%27_in_the_center_is_Rakta_Yamari_\(the_Red_Enemy_of_Death\)_embracing_his_consort_Vajra_Vetali,_in_the_corners_are_the_Red,_Green_White_and_Yellow_Yamari.jpg](https://en.wikipedia.org/wiki/Maṇḍala#/media/File:Painted_17th_century_Tibetan_%27Five_Deity_Maṇḍala%27_in_the_center_is_Rakta_Yamari_(the_Red_Enemy_of_Death)_embracing_his_consort_Vajra_Vetali,_in_the_corners_are_the_Red,_Green_White_and_Yellow_Yamari.jpg) (Erişim Tarihi: 17.10.2017)

https://en.wikipedia.org/wiki/Maṇḍala#/media/File:Buddha_maṇḍala.jpg
(Erişim tarihi: 17.10.2017)